

כל טיפה וטיפה היא זיקה ביני ובין הדברים זיקה ביני ובין העולם. וכאשר הלילה מעלה את התהום התהום מעלה שדות וגנים.

דינה קטן בן-ציון

דברים בערב בבית הסופר, 4.5.06

שמואל שתל

זיקנה

הייתי ילד הכרתי סוס

סוס יפה עם עגולים
עגול מימין עגול משמאל
וביניהם
מקל גבוה והדור

עם נקדה אחת באמצע
מקל צוהל
בתוך מלה של

0 1 0

עברו מאז שנים
הרבה שנים
עם הרבה כחות של סוס
הזמן אותי הדהיר

יום אחד
בלא חכמה של סוס
שוכבותו של סוּח

הגלגלים על הפסים
עצרו
עמדו
סתם כך...

על מערכות היחסים האנושיים שבין אמנים, על אהבה, חברות ובגידה, על צמיחה ועל ויתור - ועל גמולם, באופן תמציתי, עמוק, משכנע, על הזווית האוניברסלית של הנושא, קצתה גם מן ההיבט המגדרי. "קלועות הצמה" מביא את סיפורן של שתי חברות נעורים, האחת בטשקנט והברתה היהודייה, שבצוק המלחמה הגיעה לצרפת, והן נפגשות בוקנתן, כשהיהודייה מתכוונת כבר בראשית המפגש לברר "איפה היתה משפחת חברתה" כשהיהודים גורשו, והנה מתברר שהרוסייה קראה לבנה על שם אביה של חברתה היהודייה, מתוך אהבה והוקרה שרחשה לו, כשם ששמרה את הדגל שהביא האב בזמנו ממסעו אל הקונגרס הציוני כמתנה לבתו, ושחברתה בחרה בו לאחר שהבת העדיפה מתנה אחרת. סיפור קטן, הבונה במקורות את הגשרים שהחיים כל כך מתקשים לבנות. וישנו סיפור קצרצר, שהמספרת לוכדת בו רגע של איום על ערות התודעה, רגע המכיל מעין זיק של חוויית התאיינות - וזה בעצם כל ה"סיפור", שחוברת בו השתקפות דמות-עצמך במראה החיצונית של חלון ראווה, ובמקביל, במראה הפנימית, שמתלכדות בכעין אירוע תודעתי קשה לתיאור ולביטוי, יחיד במינו, שבו בלשון הסיפור "פתאום, בבת אחת, נתמצתה החווייה בתמציתה", והנה התמצית הזאת, ככתבה וכלשונה:

והיא ידעה כי ברגע זה נקראת היא, כנהוג, להתחקות אחר מסלול חייה -
בטרם יימוג במפת היקום -
כי עליה לחזור ולחוותו -
ולבדל בין הנתיב שבו הונחתה לאחוז -
ובין הצמתים שאותם יזמה היא לעצירה ולפנייה -
ולהרהר בטוב וברע ובמיוזום -
ובכף הקלע שבין הנגור והנבחר -
וברצוא ושוב שבין הנחרץ והספק -
אך החווייה שהופשטה התנערה מכל אלה -
והיתה למושג -

ופתאום, בבת אחת, נצרפה איתו יחוד, נצנפה איתו יחד, ליתרת חייה -

"תא המטען" - שוב שם הולם להפליא, של מקבץ רישומים אוטוביוגרפיים, שבהם מתארת המספרת את מה שהייתי מכנה מרכיבי הזהות (חלק מבני המשפחה בארה"ב), מן ההיבט של החומרים המשפחתיים: מי, מה ואיך היו, ומן ההיבט של כאן לעומת שם (ישראל וארה"ב), ומערכת הזיקות ביניהן בשפת החוויה האישית, והשאלות האקטואליות, העכשוויות, שבהן נבדל הדור הצעיר מדור הוריו וסביו.

ולבסוף, במחשבה על קובץ הסיפורים הזה, על מה שנאמר בו ועל מה שבין שורותיו, על תכניו כמכלול של חיים, על ניקיון הדעת ועדנת השפה שבו, על השורשיות שחוברת לרעננות, או בשפתה של המחברת, על האמנות שדנה "בקבוע נוכח המשתנה, במסד נוכח פיתוחיו" (עמ' 89) - עולות בי שורות מתוך שיר של זלדה, שיפה בעיני כמבטא באופן עמוק ונאמן את רוחו של הספר הזה:

שאיננה רק סיפור על יחסים בין עדתיים, אלא על אפשרות התקיימותן של אותן בריתות קטנות, כמו בידידות זו הנרקמת בין הנשים, כשהעולמות מחלחלים זה אל זה ויוצרים הבנה חדשה ואפיקים חדשים. גם הסיפור "פרמנגט בגיל שבעים" מתרחש בעצם כולו על הגבול הזה בין תהום השוני לבין אפשרויות הקרבה ושיתוף הפעולה, הפעם בין ה"יקים" לבין ה"עיראקים". עלילות משנה שמקומות לחיים יחסים כמוסים, על הממד הכמעט קומי וכל כך נוגע ללב שבין החזות למהות, כמו למשל בסיפור "תוסיפי לה קצת פלפל!" סיפורי החיים אוצרים לרוב זכרי חוויות מזמנים שונים המתקיימות במרחב הנפשי של הגיבור כיחיד, והם מתרחשים במרחב הגיאוגרפי, במקומות שהנפש פוקדת במסעותיה, שמהם היא צומחת וממריאה, ובהם היא מתמקדת כשאנו מדברים במושגים של הבנה והכרה, מודעות ותודעה, תבונה ובינה. ברגישות, בחוכמה, בתמציתיות ובאפיק, נפרש בספר הזה מגוון גיאוגרפי רחב של "מקומות הנפש" השונים, שכולם מאותתים על הימצאותם על גבול מפולת גן העדן. במונחי עלילות הסיפורים, בראשון זהו גן עדן של יחסי שלום ורעות עם השכנים, והכאב נוכח אימת חורבנם (שב"בלדה לטרור" וזכה לפיתוח ולמרחב מלא).

הסיפור "מורד נבו", מעין אגדה על אהבת משה רבנו לאשה הכושית, יוצא דופן בסגנונו. צריך לקרוא אותו כדי להתענג על יכולתה של העברית לברוא את העולם הקדום בכוח זיכרון המילים, בתמציתיות עוצמתית שניכרת בה השראת שפת המקרא, וברלוונטיות בעלת משמעות אוניברסלית מבחינת תוכן העלילה, הנסבה על חייו של מנהיג בין קוטב האחריות הלאומית לקוטב החסד האישי: במחיצתה נפרץ הסכר שסכר על כבשון נפשו. איתה יכול להשיח בזיכרונותיו הצפונים מארמון פרעה, בכלימת עלילותו בשחר ימיו, במקלעת אחיו ואחותו עם למצוק ואם למנוח, בחורב חייו עם צפורה. בלילות בהם הקיץ נלפת מקול דמי האיש המצרי הזועקים אליו מן החול - היא השכילה להרגיעו.

אך יותר מכול רחב לבו בספרו לה על בת-פרעה. בינקותו, אמר, הפקידה אותו בידי אמהותיה ואך מרחוק שמרה את צעדיו. אך בהבשיל תבונתו החלה לקרוב אליו בדברי שיח. עיקרם נסבו על ההבדל בין אימהות הנובעת מעיבור ולידה ובין אימהות הנובעת מהאצלה וזיקה.

גם בסיפור הזה הפרידה נכפית על האוהב בגלל הקושי - של אחותו מרים, ושל העם - להכיל את האחר. ובעצם, כשאני חושבת על כך, בכל אחד מהסיפורים, באופן ובנסיבות שונות של עלילות החיים, מדובר בגרעין הכאוב הזה: להכיל את האחר, על התקווה והאכזבה, על השכר והעונש - כגמול, כהבטחה, כסיכוי, כתהום. בסיפור "כתוב בקפה" זה הכוח להכיל את בגיית הקרובים ביותר, שגורמת למפולת חזונו של אדם, ומה שזו מניבה; זהו סיפור על המפולת בחייו של אדם שנועד להיות אמן והוכשל בידי הקרובים לו ביותר, מטעמים אינטרסטיים, ועל עומק כוחה של נקמת הגורל. זהו גם סיפורו של ה"פלונטר" שבין האמנות לחיים,